

Türkiye’de Yönetim Dışı Örgütlerin Demokratikleşmeye Katkısı

Nergis MÜTEVELLİOĞLU*

GİRİŞ

Siyasal karar ve irade oluşumu süreçlerine yurttaş katılımının yaygınlaştırılması sonucu siyasal erkin yönetilenler tarafından sınırlandırılıp denetlenmesi, geçmişte olduğu gibi bugün de demokratikleşmenin temel ön koşulları arasındadır. Bu nedenle özerk ve demokratik toplumsal örgütlenme yeteneğinin ve düzeyinin gelişmesi, daha demokratik bir toplumun oluşmasında belirleyici bir role sahiptir. Yönetim dışı örgütlerin (YDÖ) dünya kamuoyu nezdinde önem kazanması, bu örgütler aracılığı ile demokrasinin katılımcı ve eşitlikçi boyutunun geliştirilmesi yönündeki beklentilerle de ilgilidir.

Çok sayıda araştırmada toplumsal örgütlenmelerin güçlenmesinin siyasal seçenekleri genişlettiği ve siyaset alanından dışlanmış geniş toplum çoğunluğunun siyasal katılım olanaklarını artırdığı vurgulanmaktadır (Roth, 1994:33; Tekeli, 1997:86; Altvater, 1996:21; Altvater ve Brunnergraeber, 2002:7; Klein, 2002:5). Küreselleşmenin bir yandan toplumsal eşitsizlik ve katılımsızlık sorunlarını ağırlaştıran, diğer yandan siyasetin ve temsili demokrasinin geleneksel kurumlarının ve formlarının işlevlerinin daralmasına yol açan etkileri, özerk ve demokratik toplumsal örgütlenmelerin önemini daha da artırmaktadır.

---

* Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi İİBF

Dünyada ve Türkiye’de değişik isimlerle anılan bu örgütlenmelerin söylemlerine bakılırsa, demokrasinin ve insan haklarının gelişmesine katkıda bulunmak, tümünün ortak hedefi ve işlevidir. Ancak hararetle tartışılmasına karşın, isimlendirmeden ve temel kavramsal belirlemelerden başlayarak, YDÖ’lerin işlevleri ve özellikle demokratikleşme süreçlerindeki rolleri konusunda yoğun bir karmaşa gözlenmektedir. Genel olarak YDÖ’ler alanında, özelde demokratikleşmeye katkıda bulunma kapasiteleri konusunda görgül araştırmalara dayalı bilgi birikimi, özellikle Türkiye’de son derece yetersizdir.

Bu yazının konusu, Türkiye’de YDÖ’lerin demokratikleşmeye katkıda bulunma kapasiteleri üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Bu amaçla ilk bölümde önce YDÖ’ler alanındaki genel kavramsal ve kuramsal sorunların satır başlarına değinilmekte; ardından neo-liberal anlamlandırma dışındaki literatürde bu örgütlenmelere yüklenen demokratikleşmeye katkı işlevinin öğeleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye’de YDÖ’lerin bir sınıflandırması yapılmakta ve hangi nitelikleri taşıyan örgütlenmelerin demokratikleşmeye katkıda bulunma işlevi taşıyabileceği sorusu irdelenmektedir. YDÖ türü örgütlenmenin tanımlayıcı özellikleri ve parametreleri de sınıflandırma işlemi sırasında belirlenmektedir. Son olarak YDÖ’lerle ilgili tartışma sorunlarının satır başlarına değinilmektedir. Çalışmamızda sivil toplum örgütü/kuruluşu nitelemesinden daha az sakıncalı bulduğumuz, ayrıca İngilizce orijinaline daha uygun olan yönetim dışı örgüt terimini kullanıyoruz. Tartışılan örgütlenmelerle ilgili asıl sorun, kuşkusuz isimlendirme değil, tanımlama ve nitelendirmedir. Bu örgütlerin işlevleri konusunda egemen paradigma dışında bir değerlendirme yapabilmenin ön koşulu olarak, tanımlayıcı niteliklerinden hareketle bir ayrıştırma ve sınıflandırma yapmaktır. Bu nedenle terim ve isimlendirme sorunları üzerinde durmuyoruz. Sivil toplum kavramının yanı sıra, yönetim dışı örgütlere neo-liberalizmin temsilcilerinin yüklediği anlamın ve işlevlerin incelemesini de, hem bu çalışmanın amacı gerektirmediği, hem de bu konuda oldukça geniş bir literatür bulunduğu için, çalışmamızın kapsamı dışında bırakıyoruz.

1.KAVRAMDA VE PRATİKTE YÖNETİM DIŞI ÖRGÜTLER

1.1.KAVRAMSAL VE KURAMSAL BELİRSİZLİK

YDÖ’ler konusundaki kavramsal ve kuramsal belirsizlik ve karmaşa, Türkiye ile sınırlı olmayan genel bir sorundur. Literatürde farklı hipotetik taslaklar bulunmakla birlikte, genel bir kavramsal sistematik oluşmamıştır. Dahası, YDÖ’lerin kavramsallaştırmaya elverişli bir analiz öznesi olup olmadığı da tartışma konusudur. Bauer, YDÖ’lerin “kuramsallaştırmaya karşı bir anlamda direnç gösterdiğini”, alanla ilgili açık bir kavramsal sistematığın kurulamayışının bu direncin göstergelerinden birisi olduğunu belirtmektedir (2002:1). Geçerli ve işlevsel bir kavramsal temelin

kurulabilmesinin ön koşulu, YDÖ'lerin başka örgütlenmelerden ayırt edilebilmelerini sağlayan ortak özelliklerinin, türsel benzerliklerinin saptanmasıdır. Bu tanımlayıcı ve ayırt edici ortak özellikler, hiç kuşkusuz gözlemlenebilir olmalıdır. Toplumsal gerçeklikle ilişkilendirilmeyen, görgül verilerle doğrulanmayan sözde kavramsal belirlemelerin, özneyi tanımlama ve açıklama gücü olamaz.

Kavramsallaştırma konusundaki zorluğun temel nedeni, aynı isim altında toplanan örgütlenmelerin türdeş olmayan bir yığın oluşturmasıdır; kavramsallaştırılmak istenen öznenin doğasından kaynaklanan, yapısal nitelikteki belirsizliktir. Bu noktada, dayandığı sınıf, muhatabı, işlevleri vb. son derece açık olan işçi sendikaları alanında dahi, farklı sendikacılık akımlarının, anlayışlarının ve pratiklerinin bulunduğunu, keza sahte örgütlenmeleri ifade eden “sarı sendika” nitelemesinin geliştirildiğini vurgulamakta yarar olabilir. Başka dillerden farklı olarak Türkçede işveren birliklerinin de “sendika” olarak adlandırıldığı hatırlanabilir. Türkiye’de YDÖ’ler alanındaki karmaşayı artıran özgün nedenlerden birisi olarak, doğrudan sermaye örgütlerinin kamuoyuna “Önde gelen STÖ’ler” olarak sunulmasının rolü not edilebilir.

Toplumsal örgütlenme alanıyla ilgili kavram karmaşası esasında, yaşadığımız dünyanın karakteristik bir özelliğini yansıtmaktadır. Bu özellik, siyasal-toplumsal alanın bütün anahtar kavramlarının, bilim-kurgu filmlerini hatırlatırcasına ters yüz edilmesidir. Hirsch’in söylediği gibi (2005:6), günümüz dünyasında insan hakları koruma; barışı garanti altına alma askeri müdahale; özgürlük bağımlılaştırma; ekonomik gelişme yoksulluk; reform tahrip etme yerine kullanılabilir hale gelmiştir. Kavramlar ters yüz edilerek, tam aksi yöndeki değişimler dünyaya ilerleme, özgürlük, uygarlık, demokratikleşme gibi pazarlanmaya çalışılmaktadır. Bu kavram karmaşası, uluslar arası erk merkezlerinden yönetilen dünya çapındaki ideolojik saldırının bir parçasıdır. Modern kölelik düzenini kurmaya gayret edenler, medyayı da kullanarak, bu kez beyinlere pranga vurmaya denemektedir. İşte dünyanın toplumsal örgütlenmeler alanındaki “yeni” kavramları ve sorunları, yaratılan bu genel kavram karmaşası içinde özel bir yere sahiptir. Çok büyük tutarlara varan mali kaynakların, dünyadaki değişimi yöneten uluslar arası erk merkezleri tarafından, YDÖ adı altında faaliyet gösteren bir takım yapılanmalara aktarılması da, alana gösterilen özel ilgi sonucu gündemdedir. YDÖ’ler alanına gösterilen özel ve sistematik ilgi sonucu, temel siyasi tercihleri, dayandıkları toplumsal sınıflar, amaçları, finans kaynakları vb. açılardan birbiriyle taban tabana zıt yapıda olan örgütlenmeler, aynı isim altında toplanmış, Türkiye özelinde bir adım daha ileri gidilerek sermaye örgütleri önde gelen YDÖ’ler olarak ilan edilebilmiştir!

YDÖ’lerin, devlet ve piyasa dışılık, kamusal alanda yer alma, özerklik gibi birincil önemdeki niteliklerinden genellikle söz edilmekle birlikte, bunlara da farklı anlamlar

yüklenmesi, kavramsal karmaşayı iyice artırmaktadır. Oysa aynı isim altında toplanmak istenen yapıların, her şeyden önce ulus devlete ve uluslar arası erk merkezlerine bakışları ve bunlarla somut ilişkileri arasında köklü farklılıklar bulunduğu ortadadır. Genel siyasal-toplumsal tercihleri ve küreselleşme karşısındaki tutumları arasında da esaslı çelişkiler bulunmakta ve en az beş farklı tutumdan söz edilebilmektedir. Yapılan bir sınıflandırmada, Dünyadaki YDÖ'lerin bir grubu, küreselleşmenin kurumsal çerçevesinde iyileştirmeleri amaçlayan "reformistler", diğer bir kesimi, küresel kurumların meşruiyetini sorgulayan ve neo-liberal küreselleşmeden farklı bir küreselleşme öneren "radikaller" olarak niteleniyor. (Pianta'dan akt: Altvater ve Brunnergraeber, 2002:10). Bu sınıflandırmada küreselleşme hareketine karşı geleneksel yaşam formlarını savunan YDÖ'ler üçüncü; yerel, ulusal ve etnik toplulukları idealize eden "reaksiyonerler" dördüncü ve aşağıdan yukarıya küreselleşmeyi öneren "alternatifler" beşinci grubu oluşturuyor (a.k).

Kuşkusuz, söylemde tümünün benimsediği demokratikleşmeye katkı işlevini YDÖ'lerin nasıl tanımladıkları ve bu alanda ne tür faaliyetlerde buldukları sorusuna da farklı demokrasi ve demokratikleşme anlayışlarını yansıtan ve ancak birbiriyle çelişen şıklardan oluşan bir yanıt verilebilir. Bu kısa örnekler dahi, YDÖ, STÖ/STK, yurttaş örgütü, gönüllü örgüt, üçüncü sektör örgütleri vb. isimler altında toplanan örgütlenmeler arasındaki köklü nitelik farklılıklarını ve bir sınıflandırma yapmaksızın söz konusu örgütlenmelerin işlevlerini değerlendirmenin olanaksızlığını göstermektedir.

Geliştirilen farklı kavramsal çerçevelerin, görgül araştırma bulgularına dayanmayan normatif temelli denemeler olması, genellikle de "masada haber uydurma"ya benzer yöntemlere dayanması, alandaki karmaşayı iyice artırmaktadır. Diğer bir sorun kaynağı, YDÖ'lerin siyaset biliminden felsefeye, toplum biliminden iktisata, işletmeye kadar değişik disiplinler tarafından, farklı paradigmalara yerleştirilerek anlamlandırılmaya çalışılmasıdır.

Kavramsal ve kuramsal karmaşayı besleyen diğer bir etmen, YDÖ'lerin güçlü bir biçimde bağlam bağımlı olmalarıdır. YDÖ'ler, buldukları toplumun sosyo-politik, ekonomik, kültürel, hukuksal, tarihsel koşullarını ve birikimini güçlü bir biçimde yansıtır (Mütevellioglu ve Köksal, 2002: 17). Söz konusu özelliği Zimmer (2003:76), YDÖ'lerin toplumun "bağımlı değişkeni" olduğunu belirterek özetler. Bu açıdan, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin, diğer bir niteleme ile kuzeyin ve güneyin YDÖ'leri arasında belirgin farklılıklar gözlenebilir (Adam, 1999:47):

Güneyin YDÖ'leri, yapısal sorunların baskısı altındadır ve her şeyden önce demokrasi, hukuk devleti ve temel hak ve özgürlüklerle ilgili çerçeve koşulların

güneye özgü zaafı, işlevselliklerini ve eylem yeteneklerini sınırlamaktadır. Güneydeki örgütlenmelerin kaynak arayışlarının batı yönelimli oluşunun yanında, kavramsal boyutta batının bakış açılarını ve tartışma önceliklerini esas almaları, kuzeydeki orijinallerinin "taklitleri" olmaları riskini artırmaktadır. Çevre, insan hakları, kadın sorunları gibi son derece önemli alanlarda faaliyet gösteren güneyli YDÖ'ler, batının terminolojilerine ve paradigmalarına uyum sağlama yeteneklerinin daha fazla olması nedeni ile tercih edilmektedir ve bu tercih, sendikalar, çiftçi birlikleri vb. geleneksel örgütlenmelerin ihmal edilmesine yol açmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin YDÖ'lerinin toplumsal bağlamının daha elverişli, devletten bağımsız yurttaş örgütlenmesi geleneğinin daha köklü, temel haklarla ilgili güvencelerin daha sağlam, yurttaşlık bilincinin daha yüksek ve YDÖ'lerin daha geniş tabanlı ve özerk olduğu yadsınamaz. Diğer taraftan uluslararası alandaki örgütlenmeler ve ilişkiler, kuzeyin ve güneyin YDÖ'leri arasındaki dengesizlikleri azaltan bir platform olamamaktadır. Bu düzlemde de kuzeyin büyük ve güçlü YDÖ'leri, gündemi, hedefleri, yöntemleri belirleyen ve uygulayan yönlendirici güç durumundadır. Böylece kuzeyle güney arasında her alanda var olan güç dengesizlikleri, bir bakıma yönetim dışı örgütlenmeler alanında da ortaya çıkmakta ve kendisini yeniden üretmektedir (a.k.).

Türkçe literatürde terminolojiden kaynaklanan belirsizlikler ve karmaşa daha da yoğundur. NGO (Non Governmental Organization) teriminin İngilizce'den çevirisi olarak Türkçe'ye ithal edilen STÖ/STK teriminin dilimize yerleşmesi, belirsizlikleri ve sorunları artıran bir etmendir. Daha isimlendirme ile başlayan terminoloji ve kavram sorunları, tartışmaları ağırlıkla semantik (anlamsal) boyuta hapsedmekte ve alanla ilgili analizleri büyük ölçüde zorlaştırmaktadır.

Genel nedenlerine kısaca değinilen kavramsal boşluk ve karmaşa ne tür sonuçlara ve sorunlara yol açmaktadır? Bauer (2002:4), bu soru üzerine Türkçe literatürden de aşına olduğumuz şu saptamaları yapıyor: Alandaki çok yönlü heterojenlik bilimsel düzlemde bazen kaba hatta çok kaba basitleştirmelerle ve genelleştirmelerle geçiştirilmektedir. Diğer taraftan YDÖ'ler idealize edilmekte, alandaki sorunlar hafife alınmakta veya tartışma dışı bırakılmaktadır. YDÖ'leri olduğundan daha sorunsuz gösterme çabalarının akademik yayınlarda da gözlenmesi, bu alanda da yansıma bulan toplumsal çelişkilerin kamufle edilmesine veya ilgi alanı dışında bırakılmasına yol açmaktadır. Sonuçta bilimsel bir kavramsal temelin bulunmaması, indirgemeci genellemelerin, onaylayıcı idealleştirmelerin yapılmasına ve bireysel tercihlere dayalı yaklaşımların geliştirmesine zemin hazırlamaktadır.

1.2.YDÖ'LERDEN BEKLENEN TEMEL İŞLEV: DEMOKRATİKLEŞMEYE KATKI

Literatürde ve kamuoyunda YDÖ'ler, siyasal karar süreçlerine toplumsal katılımı artırma ve böylece yeni dünya koşullarında toplumsal eşitsizlik ve toplumsal katılımsızlık sorunlarını hafifleterek demokratikleşmeye katkıda bulunma konusunda üstlenebilecekleri işlevler nedeni ile ilgi odağıdır. Çok sayıda çalışmada YDÖ'lerin yurttaşlara dolaysız katılım olanakları sunduğu, siyasal katılma kanallarını nicel ve nitel olarak geliştirdiği belirtilmektedir (Weth, 1992:115; Roth, 1994:11,40; Altvater,1996:24; Klein, 2002:5; Altvater ve Brunnergraeber, 2002:7). Devlet erkinin kontrolü, demokratik kurumların korunup geliştirilmesi, siyasi partilerdeki lider oligarşisinin kırılması, yurttaşların taleplerinin şekillendirilip ifade edilmesi, yeni siyasi liderlerin yetiştirilmesi, YDÖ'lere yüklenen temel işlevler arasındadır (a.k). Keza, göz ardı ettirilen konuların ve toplumsal sorunların siyasal gündeme taşınması ve genel toplumsal çıkarların savunulması konusunda YDÖ'lere yüklenen rol, çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır. YDÖ'lerin toplumda demokratik katılma pratiğinin gelişmesine sağlayabileceği katkılar üzerinde önemle durulmaktadır (Adam,1998:3; Altvater ve Brunnergraeber, 2002:8; Eroğul,1995:9; Weth,1992:108vd.; Roth,1994:216). Bu örgütlerin toplumda eşitlikçi ve katılımcı bir siyasal kültürün gerektirdiği tutumların gelişmesini desteklediği; ortalama yurttaşın değerlerinde, kanaatlerinde ve davranışlarında olumlu yönde değişimlere yol açtığı ifade edilmektedir. Seçkinlerin egemenliğini, hiyerarşik yapıları, her düzlemde erk yoğunlaşmasını reddetme eğilimini güçlendirerek siyasal kültürde demokratikleşme yönünde bir değişimi hızlandırdıkları kabul edilerek; YDÖ'lere demokrasi okulları olma, yurttaşlara demokratik katılımın uygulama içinde öğrenilip geliştirildiği ortamları sunma işlevi yüklenmektedir.Yönetim dışı örgütlenmelerin toplumda aşağıdan yukarıya oluşan ve erk merkezlerinden özerk olarak gelişen alternatif bir siyasal kültürün yeşerdiği alanlar olabileceği belirtilmektedir.YDÖ'lerin siyasal erk merkezlerinde toplanan kamuoyunu yönlendirme tekeline kırma ve buna karşı siyasal-kamusal alanda topluma dayalı bir güç ve görüş oluşturma yönündeki çabaları, yeni bir siyasal kültürün gelişiminin ifadeleri olarak nitelenmektedir (a.k).

Küreselleşme olarak adlandırılan süreçte, YDÖ'lere yüklenen bu ve benzeri toplumsal işlevlerin önemini artıran değişimler ortaya çıkmıştır. Karar alma erkinin uluslar arası erk merkezlerine kayması, ulus devletin ve ulusal düzlemde siyasetin işlevselliğini daraltmakta, toplumun siyasi erki etkileme ve denetleme olanaklarını azaltmaktadır. Özellikle çevre ülkelerde, yürütme erkinin yanı sıra yasama erkini temsil eden parlamentolar da giderek uluslararası erk merkezlerinin talimatlarına göre faaliyette bulunan kurumlar haline gelmektedir. Aynı süreçte başta yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımı dengesizliği olmak üzere toplumsal eşitsizlik ve toplumsal

dışlanma sorunlarının ağırlaşması, geniş toplum çoğunluğunun çıkarları ve talepleri yönünde siyasal süreçlerin etkilenebilmesi gereksinmesini artırmaktadır. Toplumun mülksüz sınıflarının siyasal ve toplumsal örgütlenmesinin geliştirilmesi, parlamento dışı toplumsal muhalefetin güçlenmesi yaşamsal önem kazanmaktadır. Ekonomik özgürlükler ve serbest piyasa temelinde tanımlanan neo-liberal demokrasi anlayışının yeni dünya koşullarında iyice geçersiz hale geldiğinin topluma anlatılabilmesi zorunluluğu da, özerk ve demokratik toplumsal örgütlenmelerin önemini artırmaktadır. İşte bu koşullar, kamuoyunun toplumsal örgütlenmelere yönelik ilgisinin ve beklentilerinin artmasına yol açmaktadır (Adam, 1998:2; Roth,1994:138; Wahl, 1997:297; Altvater ve Brunnergraeber: 2002:12).

Altvater ve Brunnergraeber (2002:8), YDÖ'lerin, çıkarları ve talepleri erk merkezleri tarafından göz ardı edilen geniş toplum çoğunluğunun temsilcileri ve sözcüleri olarak, siyasal karar süreçlerine müdahil olduklarını belirtmektedir. Hiç kuşkusuz buradaki "müdahil olma" nitelemesi, YDÖ'lerin siyasi partilerin işlevlerini yüklediği veya yüklenmeleri gerektiği şeklinde yorumlanamaz. YDÖ'lerin, neo-liberalizmin temsilcilerinin öne sürdüğünün aksine, sosyal devletin ve/veya siyasi partilerin işlevlerini üstlenmesi değil; siyasal katılma olanaklarının genişletilmesine, siyasetin yeniden tanımlanıp canlandırılmasına, toplumda katılımcı bir kültürün yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmaları beklenebilir. Siyasi partilerin yanı sıra devleti ve siyaseti etkilemek ve dönüştürmek işlevleri olabilir (Adam,1998:5).

Her örgütlenme türünün taşıması gereken nitelikler ondan beklenen işlevlerden hareketle belirlenebilir. Bu kural, eğitim kurumlarından işletmelere ve orduya kadar bütün örgütlenmeler için geçerlidir. Bir örgüt tipinden beklenen işlevler ile onun taşıması gereken nitelikler arasındaki uyum veya uyumsuzluk da, belirli bir alanda işlevsel olabilecek örgütleri diğerlerinden ayırmamızı sağlayacak parametreleri oluşturur.

Neo-liberal siyasal gündem ve onu destekleyen literatür dışında kalan yayınlarda YDÖ'lere yüklenen asli işlev, toplumun demokratikleşmesine katkıda bulunmaktır. Bu nedenle hangi nitelikleri taşıyan örgütlerin bu işlevi yerine getirme kapasitesi taşıyabileceği, temel bir soru olarak önümüzde durmaktadır. Demokratikleşme terimi, siyasal süreçlerden dışlanmış geniş toplum çoğunluğunun siyasal katılma kanallarının genişletilmesini, siyasal erkin denetlenmesini ve sınırlandırılmasını, toplumsal eşitsizlik ve katılımsızlık sorunlarının hafifletilmesini ifade ettiğine göre, sorunun yanıtı bellidir:

Ancak, devlet ve sermaye karşısında ideolojik, siyasal, yönetsel ve mali anlamda özerk olan, emekçi sınıflara dayanan, genel toplumsal çıkarları temsil ederek kamusal

alanday yer alan, siyaset alanı dışında bırakılan toplum çoğunluğunun katılım fırsatlarını geliştirmeye çalışan, başta iç denetim olmak üzere demokratik normlarla uyumlu bir örgütsel yapısı ve işleyişi olan örgütler, demokratikleşmeye katkıda bulunabilir. Belirtilen bu nitelikler, aynı zamanda gerçek anlamda yönetim dışı olan örgütleri, aynı isimle anılan sahtelerinden ayırıştırmamızı sağlayan temel parametrelerdir. nk sadece bu nitelikleri taşıyan örgütlenmelerin varlık nedenleri, demokratikleşme hedefi ile uyum içindedir. Ancak bu niteliklere sahip örgütlenmeler, toplum çoğunluğunun çıkarları ile bağdaşan talepleri temsil edebilir ve toplumda meşruiyet kazanabilir.

2. TÜRKİYE’DE YD’LER VE ALANLA İLGİLİ TARTIşMA SORUNLARI

2.1. BİR SINIFLANDIRMA

Türkiye’de de aralarında yapısal ve işlevsel farklılıklar bulunan örgütlerin tümü YD, daha yaygın isimlendirmeye sivil toplum rgt olarak nitelenmekte ve kamuoyunda bu isimle tanınmaktadır. Bu örgütlenmeler üzerine nesnel bir değerlendirme yapabilmeyin ön koşulu, betimleyici bir bakışla alandaki örgütlenmelerin işlevsel bir sınıflandırmasını yapmaktır. Var olan örgütlerin zihinsel düzeyde geliştirilmiş bir şema içine yerleştirilerek gruplandırılması yönünde bir sınıflandırma, sorunun irdelenmesine katkı sağlamayacaktır. YD terimi, soyut bir kavram değil; belirli toplumsal işlevler yüklenen somut bir örgütlenme türüdür. Bu nedenle de yapılması gereken, var olan örgütlerin gözlemlenebilen özelliklerinden hareketle, öngörülebilir toplumsal işlev farklılaşmalarına göre sınıflandırılmasıdır. Bu yöntemle, Türkiye’de yönetim dışı örgütler alanındaki yapılanmalar, dört ana grupta sınıflandırılabilir:

Sermaye rgtleri: Türkiye’de STK/ST denildiğinde büyük medyanın da marifetiyle ilk akla gelen organizasyonlar, doğrudan büyük sermaye çevrelerinin birlikleri, sendikaları ve dernekleridir. Uluslar arası büyük sermayenin merkez örgütleri ile de organik ilişkileri bulunan bu örgütler, kamuoyuna kendilerini sivil toplumun önde gelen temsilcileri olarak lanse ediyorlar ve STK/ST nitelemesini özellikle sahipleniyorlar. Bunun somut bir rneği Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonunun (TİSK), Türk Sanayici ve İşadamları Vakfı (TSİAV) tarafından 2002’de ‘‘Yılın Sivil Toplum rgt’’ olarak seçilmesi ve vakfın koyduğu ‘‘büyük ödüle layık’’ görülmesidir. Kendisi de tanınmış bir sanayici olan vakıf başkanı, TİSK’in ‘‘uzlaşmacı ve vatansever tutumu ile işçi ve işveren ayırımı yapmadan ülkeye, çalışma hayatına, tüm sanayicilere hizmet eden bir kuruluş olması’’ nedeniyle, ‘‘Yılın Sivil Toplum rgt’’ seçildiğini belirtmiştir (TİSK, 2002:3).

TİSK, 1970'lerden bu yana, büyük sermaye çevrelerinin çıkarlarını bilinçli ve kararlı olarak temsil eden kuruluşların başında gelmektedir. Tüm sosyal haklara, emek piyasasını düzenleyen mevzuat hükümlerine, özellikle de belirli ölçekteki işletmelerde çalışanlara kısmi iş güvencesi sağlayan yasal düzenlemeye muhalif tavrı nettir. Minimum devleti, başta eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik olmak üzere, her alanda özelleştirmeleri savunan, sosyal hakları dışlayan bir temel haklar ve demokrasi anlayışını benimseyen TİSK'in, bir başka sermaye örgütü tarafından "Yılın sivil toplum örgütü" ilan edilmesi anlamlıdır. Anlamlıdır, çünkü yönetim dışı örgütlenmeler alanında sermaye çevrelerinin ne denli etkin ve bilinçli olduğunun bir göstergesidir. Gerek ekonomik, gerekse siyasal süreçlerde ülkede belirleyici ağırlığı zaten tartışmasız olan sermayenin, bu alanda da belirleyici, yönlendirici olma çabalarının bir kanıtıdır.

Projeci-Şirket tipi birimler: Sermaye örgütleri ile birlikte sahnenin önünde yer alan ikinci gruptur. Birkaç dil bilen, iyi eğitilmiş, kalifiye küçük grupların denetiminde olan bu örgütlerin iddiası, Türkiye'de demokrasi, insan hakları, yurttaşlık ve sivil toplum bilincinin gelişmesine katkıda bulunmaktır. Ancak fiilen yaptıkları iş, Dünya Bankası, Avrupa Birliği vb. uluslararası merkezlerden ve çeşitli uluslararası fonlardan sağladıkları kaynaklarla sosyal yaşamla ilgili projeler üretmek ve basın-yayın faaliyetlerinde bulunmaktır. Resmi devlet kabullerinde ve uluslararası kuruluşların toplantılarında "Türkiye'de sivil toplumun önde gelen temsilcileri" olarak bu kuruluşların sözcüleri boy göstermekte, büyük medyada kendilerine ayrıcalıklı bir konum verilmektedir. Bu kuruluşlar, emek piyasası ortalaması ile kıyaslanmayacak düzeylerde özel ve yüksek gelir elde eden, esnek koşullarda proje yapmak üzere çalışan kurucu ve yönetici ekiplerin kontrolindedir (İnsel, 2002).

Türkiye gibi ülkelerin YDÖ'lerine özel ilgi gösteren uluslararası merkezler tarafından muhatap kabul edilen bu örgütlenmeler, genellikle vakıf türü birimlerdir. Yönetici kadrolarının değişmediği, elde ettikleri kaynakların kullanımının kamuoyunun denetimine kapalı olduğu, neo-liberal kuramın genel kabulleri ile uyumlu bir devlet ve demokrasi anlayışını benimsedikleri bilinmektedir. "Projeci STÖ'ler"e aktarılan uluslararası fonların niteliği ve bu fonlardan yararlanmaları karşılığında kendilerine ne gibi işlevlerin yüklendiği, eleştirel temelli değerlendirmelerde detaylı olarak açıklanmaktadır (Bkz: Yıldırım, 2005; Başkaya, 2003; Unmüsig, 2003). Bu organizasyonların finansörleri konusunda burada tek bir örnek vererek "kadife devrimler"e, hükümet darbelerine vb. ne sağladığı desteklerle ününü artıran para spekülasyonu Soros'un Açık Toplum Enstitüsü'nden aktarılan kaynaklara değinmekle yetineceğiz. Adı geçen Enstitünün Türkiye şubesi, son 5 yıl içinde 86 projeye toplam 7 milyon dolar destekte bulunmuş; yalnızca 2005'te 18 "STÖ'ne" 2 milyon dolar bağışlamıştır (Anadolu Ajansı, 23.06.2006).

Kuşkusuz Türkiye benzeri başka ülkelerde de YDÖ'ler alanında bu tip oluşumlar söz konusudur. Son yıllarda uluslar arası kalkınma-gelişme programları, hibelerini devlet yerine YDÖ'ler üzerinden bizim gibi ülkelere aktarmayı tercih etmekte, ayrıca Dünya Bankası, AB, BM vb.nin eskiden hükümetler eliyle kullandığı fonlar da YDÖ lere sunulmaktadır. Bu durum, projeci örgütlenmelerin artmasında ve güçlenmesinde rol oynamıştır (Capton, 2000:2). ABD, Kanada ve Avrupa kökenli “yardım” kuruluşlarının yanı sıra, uluslar arası gönüllü örgütlerin sağladığı maddi destekleri de bu bağlamda vurgulamak gerekir. Bu kuruluşların, hibe ve kredilerin yanı sıra, YDÖ'lere mal ve danışmanlık hizmeti şeklinde destekler sağlayan özel programları ve fonları vardır (a.k.). Gerek bu fonlar, gerekse YDÖ'lerin uluslar arası konferanslara ve toplantılara katılımını özendirmek üzere sağlanan destekler, üçüncü dünyada, asıl amacı bu kaynaklardan yararlanmak olan bir takım yapıların hızla çoğalmasına yol açmıştır (a.k.). Diğer bir ifadeyle bunlar, kendilerini YDÖ olarak isimlendirse de, gerçekte “tamamen ticari” saiklerle kurulan ve faaliyet gösteren, kar amacı güden, şirket tipi organizasyonlardır. Ayrıca, Ortadoğu'da, Arap ülkelerinde ve dünyanın başka bölgelerinde, kaynak temini için doğrudan hükümetler eliyle kurulan devlet güdümlü kukla örgütlenmeler de giderek çoğalmaktadır (a.k.) .

Türkiye'ye özgü olan tuhaflık, temel işleri belirli kişilere özel kazanç sağlamak üzere dış kaynaklarla finanse edilen projeler yapmak olan bu kuruluşların, kendilerini toplumun temsilcileri olarak kamuoyuna kabul ettirmeye çalışmaları “toplum için” çalıştıklarını öne sürmeleridir. İnsel'in belirttiği gibi (2002), “ayrıcalıklı bir toplumsal konum ve özel bir saygınlık talep etmeleridir”.

Demokratik kitle örgütleri: Üçüncü grubu bu başlık altında toplamamızın nedeni, bu grupta yer alan örgütlenmelerin büyük çoğunluğunun, küreselleşme, sivil toplum, STÖ, YDÖ vb. terimlerin siyasal gündeme girmesinden yıllar önce kurulmuş olması ve 1970'lerden bu yana demokratik kitle örgütleri (DKÖ) olarak isimlendirilmesidir. Demek, sendika, vakıf vb. örgütlenmeler alanını bir parça izleyen herkesin gözlemleyebileceği gibi bunlar, “medyatik STÖ/STK” profilinden ve pratiğinden köklü farklılıkları olan örgütlenmelerdir. İşçi ve memur sendikaları, emeğe ve /veya eğitime dayalı meslek odaları ve üst birlikleri, kimi kadın, gençlik, barış çevre dernekleri, kamu yararına çalışan mezun dernekleri, vakıf statüsünde olan, ancak Soros vb.den fonlanan vakıflardan nitelik farklılıkları bulunan bazı vakıflar bu grupta yer almaktalar.

Burada meslek odalarının ve sendikaların yönetim dışı örgütlenme kapsamında olup olmadığı konusundaki tartışmalara kısaca değinmekte yarar var: Bilindiği gibi odalara ve daha genel anlamda meslek birliklerine üyelik, meslekte çalışmanın ön

koşuludur ve ayrıca meslek kuruluşları, mesleği temsil etme sıfatları ile üyelerini denetleme ve disiplin cezası uygulama yetkisi ile donatılmıştır. Meslek birlikleri kamu gücü ayrıcalıklarına sahip oldukları için ayrıca, devletin idari denetimi altındadır. Bu yapıları nedeni ile odaların ve diğer meslek birliklerinin YDÖ sayılmayacağını öne sürenler vardır. Odalara ve meslek birliklerine üyelik zorunlu olmakla birlikte, örgütün faaliyetlerine katılıp katılmama konusunda üyeler özgür iradeleri ile karar vermektedir ve bu yönü ile zorunlu üyelik, çalışmalara katılmanın gönüllü oluşu ile dengelenmektedir (Kuçuradi, 1998:25). Kanımızca meslek birliklerinin idari bakımdan devlet tarafından denetlenmeleri de, devlet karşısında özerkliklerini korumalarına engel oluşturmamaktadır ve aksi yönde somut saptamalar bugüne kadar gündeme gelmemiştir.

Bu grupta topladığımız örgütlenmelerle ilgili bir başka tartışma konusu, sendikaların YDÖ sayılıp sayılmayacağı ile ilgilidir. Sendikaları YDÖ kapsamında gören geniş bir literatüre karşılık (Eroğul, 1995: 3 ; Eroğul, 1997:90 ; Adam, 1998: 2; Klein, 1997: 318), toplu pazarlık haklarının bulunması nedeniyle YDÖ kavramı dışında tutulmaları gerektiği yönünde görüşler de vardır. Oysa toplu pazarlık sürecinde üyelerinin ekonomik çıkarlarını temsil etmenin, sendikaların temel ödev alanlarından birisi olması, onların YDÖ kapsamında görülmesine engel oluşturmaz. Çünkü toplu pazarlık süreci içinde söz konusu olan, ticari-mali anlamda ve piyasanın rekabet anlayışı temelinde kar veya kazanç elde etmek değildir. Tam tersine, bağımlı çalışanların birleşerek, serbest rekabet kuralına karşı bir direnç oluşturmaları ve emek piyasasında emek ile sermaye arasında yapısal olarak var olan güç dengesizliğini emek lehine bir ölçüde etkilemeye çalışmalarıdır.

DKÖ adı altında toplanan örgütlenmeleri ilk iki gruptakilerden ayıran ve kendi içinde ortaklaştıran temel özellikler kısaca şunlardır:

a) Emekçi sınıflara dayanan, kendilerini toplumdan soyutlamayan, aksine seslerini topluma ulaştırmayı hedefleyen örgütlerdir. Üyelerinin ve hedef kitlelerinin (işçiler, memurlar, belirli mesleklerin mensupları, esnaf, vb.) mesleki ve ekonomik- sosyal çıkarlarını savunurlar. Ancak aynı zamanda bu çıkarlarla ve taleplerle toplumsal çıkarlar, çelişkiler ve sorunlar arasındaki ilgiyi kurarlar. Kar amacı gütmeyen, örgütsel faaliyetleri, yöneticilerin veya kurucuların özel çıkar sağlamasına yönelik değildir. Bireysel ve dar grupsal çıkarları değil, topluma genellenebilir çıkarları ve amaçları savunurlar; bu yönde faaliyet gösterirler. Zaten kitle örgütü nitelmesi ve kitleyi temsil etmek, öncelikle savunulan amaçların kitleye genellenebilir nitelikte olmasını, kitlenin tümünün çıkarlarıyla bağdaşmasını ifade eder. Bu örgütlerin önemli bir niteliği de örgüt kapılarının, doğaları gereği, kitlenin tümüne açık olması, seçkinci, kendisini dar gruplarla sınırlayıcı bir yapıda olmamalarıdır.

b) Yapısal toplumsal çelişkileri ve sorunları sergileyen, eleştiren, sorgulayan muhalif bir tutum içindedirler. Sosyal eşitlik, sosyal adalet, sosyal sorun gibi son yıllarda topluma unutturulmak istenen kavramları canlı tutmaya çalışırlar. Sosyal hakları dışlayan bir temel haklar ve demokrasi anlayışını reddederler; küreselleşmenin yol açtığı toplumsal eşitsizlik ve katılım sorunlarına dikkat çekerler. Bu ve benzeri sorunları dile getirerek hedef kitlelerini aydınlatmaya, bilgilendirmeye çaba gösterirler ve güçleri oranında en azından üyelerini hareket geçirmeye çalışırlar.

c) Devlet ve sermaye karşısında özerktirler. Gündemlerini devlet söyleminin ve politikasının dışında oluşturan, mali ve yönetsel anlamda devletten ve sermayeden bağımsız olan örgütlerdir. Ulusal ve uluslar arası erk merkezleri tarafından değil, esas olarak üye aidatları ve öz kaynakları ile finanse edilirler. Örgütün gelirleri, örgüt faaliyetleri için kullanılır; bütçeleri iç denetim mekanizmaları ile denetlenir ve kamuoyunun denetimine açıktır. Devlet ve sermaye güdümlü toplum anlayışını reddederler ve aynı zamanda devletin kamu yararını ve çıkarını gözetme işlevini yerine getirmesini talep ederler.

d) Bu gruptaki örgütlenmelerde de örgüt içi yaşamın demokratikliği konusunda ciddi sorunlar bulunmakla birlikte, en azından örgüt tüzüklerinde belirlenen iç yapı ve işleyiş, demokratik normlarla uyumludur. Periyodik demokratik seçimler, örgüt kapılarının hedef kitlenin tümüne açık olması, üyelerin eşit haklara sahip olması ve karar süreçlerine katılma haklarının bulunması, iç denetim mekanizmalarının varlığı, örgüt içinde yasama, yürütme ve yargı erklerine karşılık gelen kurulların birbirinden bağımsız olması, örgüt kararlarının kurullarda ve demokratik kurallara uygun olarak alınması ve kendi içlerinde demokratik olma iddiası ve çabası içinde olmaları, bu normlar arasında sayılabilir. Bu grupta yer alan örgütlenmelerin bir başka ayırıcı niteliği, üyeliğin belirli bir siyasal programı benimsemeyi veya dini, felsefi, düşünsel tercihte bulunmayı gerektirmemesidir. Üye olmak gibi üyelikten ayrılmanın, örgüt faaliyetlerine aktif olarak katılmanın, maddi ve/veya maddi olmayan katkılarda bulunmanın gönüllülük temelinde gerçekleşmesidir.

e) Bir başka ayırıcı özellikleri, siyasete, siyasi mücadeleye ve kendilerinin siyaset alanındaki işlevlerine bakış açıları ve pratikleridir. İlk iki gruptaki örgütlenmelerden farklı olarak bu gruptakiler, emek-sermaye çelişkisinin varlığını yadsımazlar ve emeğin saflarında yer alırlar. Siyasetin, siyasal örgütlenmenin ve mücadelenin belirleyici önemini reddetmezler. İşlevlerinin toplumun demokratikleşme ve siyasallaşma sürecine kendi alanlarında katkıda bulunmakla sınırlı olduğunun farkındadırlar. Demokrasiyi ve demokratikleşmeyi ekonomik özgürlükler ve serbest piyasanın varlığı temelinde tanımlayan neo-liberal anlayışa karşı, sosyal eşitliği ve sosyal katılımı geliştirmeyi esas alan, sosyal devleti savunan; toplumsal ilişkilerle

birlikte devleti de dönüştürmeyi kapsayan bir demokratikleşme anlayışını benimserler. Toplumsal karar süreçlerinde emekçi sınıflar adına müdahil olma yönünde çaba gösterirler.

f) Son olarak, bu grupta toplanan örgütlenmelerin sonuçları bakımından önem taşıyan iki özelliğine daha kısaca değinmemiz gerekiyor: DKÖ'nin büyük bölümü ulusal ölçekte örgütlüdür ve vakıf tipi örgütlenmeler hariç tümü ilgili kitle ile üyelik bağı temelinde organik ilişkidir. Belirtilen özellikleri, bu gruptaki örgütlenmelerin emekçi sınıfların siyasal katılma fırsatlarının geliştirilmesine katkıda bulunma kapasitelerini artırmaktadır.

Hiç kuşkusuz DKÖ'ni idealize etmek, bu örgütlerde yukarıda belirtilen niteliklerin özellikle bazıları ile ilgili sorunları görmezlikten gelmek yanlıştır ve burada yapılmaya çalışılan, bu örgütlenmeleri olduğundan daha sorunsuz ve kusursuz göstermek değildir. Ancak bu gruptaki örgütlenmeleri sermaye örgütlerinden ve projeci birimlerden ayıran yukarıdaki özelliklerin vurgulanması, bu özelliklerin korunup geliştirilebilmesinin ön koşuludur. Toplumda örgüt terimine, örgütlülüğe ve örgütlü mücadeleye karşı gelişen güvensizliğe karşı durmak açısından da yaşamsal önemdedir.

Diğer YDÖ'ler: Yukarıdaki üç ana grup dışında kalan örgütlenmeleri “diğer” başlığı altında toplayabiliriz. Bu grupta genellikle yerel düzeyde ve tek birimli olarak faaliyet gösteren kültürel, sanatsal, sportif vb. amaçlı derneklerin yanında, yerel dayanışma ve hemşeri örgütleri, belirli eğitim kurumlarının veya mesleklerin mensuplarını bir araya getiren örgütler yer almaktadır. Cami yaptırma, okul koruma amaçlı derneklere kadar çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren örgütlenmeler de bu alt grupta sınıflandırılabilir.

Ülkedeki toplam örgüt sayısının önemli bir oranını oluşturan bu gruptaki örgütlerin üye sayılarının ve etkinlik alanlarının oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bir alan araştırmasında 2002 yılı sonunda Antalya ili sınırları içinde faal olan ve toplam 55 bin civarında üyesi bulunan 1850 derneğin faaliyet alanları açısından dağılımlarına bakılmış, %40'ının sosyal, %23'ünün kültürel, %18'inin sportif ve %19'unun dini amaçlı oldukları görülmüştür (Mütevellioglu ve Köksal,2002:37 vd.). Asıl dikkat çekici olan, derneklerin %93.4'ünün genel merkezlerinin Antalya'da bulunması ve tümüne yakınının, şubesi veya temsilciliği bulunmayan tek birimli örgütler oluşudur. Gönel'in araştırmasına göre de “Önde gelen S.T.K”ndan %71'i tek birimlidir; şubesi olanlar %22, irtibat bürosu bulunanlar %14 kadardır (1998: 51). Antalya özelinde gözlemlenen diğer bir dikkat çekici özellik, derneklerin %50.4'ünün kent merkezi dışında, ilçelerde bulunmasıdır. Bu veriler, Antalya'dan baktığımızda, kent merkezi dışında yoğunlaşan, yerel düzeyde, tek birimli olarak, sınırlı olanaklarla ve az sayıda

üye ile faaliyet gösteren bir dernek yapısının egemen olduğunu ortaya koymaktadır. Aksi yönde bulgular ortaya konulmadığı sürece, Antalya'daki bu yapının Türkiye genelinde de geçerli olduğu varsayılabilir. Dolayısıyla “diğer” başlığı altında topladığımız örgütlerin, kural olarak, üyelerinin siyasal katılma kanallarını genişletme, kamuoyunu etkileme, demokratik tutum ve davranışları geliştirme v.b. işlevleri yerine getirme kapasitesinden fiziksel olarak yoksun buldukları söylenebilir.

Sonuç olarak, bölüm 1.2'nin son paragrafında değindiğimiz parametrelere göre, Türkiye'de demokratikleşmeye katkıda bulunma kapasitesi taşıyan örgütler, bu sınıflandırmada “demokratik kitle örgütleri” başlığı altında toplanan örgütlenmelerdir. Sermaye örgütleri ve projeci örgütler, adları, söylemleri, iddiaları farklı da olsa, devlet ve sermaye karşısında özerk olmadıkları, kamusal alanda yer almadıkları, topluma genellenebilir çıkarları savunmadıkları için demokratikleşmeye katkıda bulunamazlar. “Diğer” başlığı altında yer alan örgütlenmelerin büyük bir bölümü de, her şeyden önce yeterli fizik kapasiteye sahip olmadıkları için demokratikleşme süreçlerinde işlevsel olamazlar.

2.2. ALANLA İLGİLİ TARTIŞMA SORUNLARI

Bölüm 1.1'deki değerlendirmeler ve yukarıdaki sınıflandırma, Türkiye'de YDÖ'ler alanındaki tartışma sorunlarına ve sorun kaynaklarına büyük ölçüde ışık tutmaktadır. Bu nedenle burada, egemen tartışma düzleminde gözlemlenen ana sorun başlıklarına kısaca değinmekle yetiniyoruz.

Doğrudan sermaye örgütleriyle birlikte, erk merkezleri tarafından araç olarak kullanılmaya elverişli yapıda olan ve fütursuzca kullanılan şirket tipi birimlerin alanı işgal ederek YDÖ nitelemesini öncelikle sahiplenmiş olması, Türkiye'de konuyla ilgili tartışma düzleminde kaosu artıran temel etmendir. Bu örgütler kullanılarak, sivil toplum kavramından hareketle sivil toplum örgütü nitelemesi dilimize yerleştirilmiştir. Asıl vurgulanması gereken, var olan yönetim dışı örgütlenmelerin tümünün, egemen paradigma olan neo-liberalizmin kabullerine uygun işlevler taşıdığı varsayımının toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, doğrudan sermaye örgütleri ve araçlaştırılan şirket tipi örgütler eliyle, neo-liberalizmin YDÖ'lere yüklediği işlevlerin mutlaklaştırılmak istenmesidir.

Bu durum, dünya genelinde siyasal gündemi belirleme gücünde olan neo-liberal hegemonyanın Türkiye özelinde daha da güçlenmesine hizmet etmektedir. Hem YDÖ'ler alanındaki kavramları ve işlevleri kendi kabullerine göre belirlemelerini kolaylaştırmakta, hem de neo-liberal özgürlük, demokrasi, devlet ve sivil toplum anlayışının topluma daha yoğun olarak propaganda edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Devlet karşıtı olan her tür toplumsal örgütlenmenin “sivil” olduğu ve demokrasiyi güçlendirdiği, piyasa güçlerinin serbest bırakılmasının özgürlükleri artırdığı, ulus devletin, uluslar arası erk merkezlerinin taşeronu haline getirilmesinin ve zaten son derece yetersiz olan sosyal işlevlerini tümüyle terk etmesinin, demokratikleşme anlamına geldiği vb. çarpıtmaların, daha etkili ve fütursuzca yapılabilmelerini sağlamaktadır. Emek ve sermaye örgütlerinin “sivil toplum örgütü” adı altında toplanarak, aynı işlev yakıştırması ile etiketlenip aynı kefeye konulması, toplumda yaygınlaştırılmaya çalışılan yanılsamaları ve umutsuzluğu da pekiştirmektedir.

Tartışma düzlemini belirleyen bu genel bağlamdan beslendiği açık olan diğer sorun başlıkları arasında şu noktalar not edilebilir:

YDÖ’lerin tanımlanmasında ve işlevlerinin belirlenmesinde piyasa dışı olma niteliği ihmal edilmekte, özel bir vurgu yapılan devlet dışı olma niteliği ise, sosyal devlet karşıtlığı olarak yorumlanmaktadır. Oysa birincisi devlet dışılık, tek başına YDÖ tipi örgütlenmeyi tanımlamaya yeterli bir nitelik değildir. Devletin yanı sıra, piyasa ve sermaye karşısında da siyasal, yönetsel ve mali anlamda özerklik, YDÖ tipi örgütlenmenin tanımlayıcı niteliğidir. İkincisi YDÖ’lerin devlet dışılık özelliği, devlete karşı özerklikle birlikte, devlet söyleminin ve politikasının dışında kalarak, birey ve toplumla birlikte devleti de tutum değişikliklerine zorlamayı anlatır. Türkiye’de ise, devlet dışılığı, sosyal devlet karşıtı olmakla, minimum devleti savunmakla özdeşleştiren bir anlamlandırma egemen durumdadır.

Neo-liberalizmin temsilcileri, YDÖ’lerin devlet dışı olma niteliğini çarpıtarak, “ya devletçilik ya sivil toplumculuk” ikilemini topluma dayatma malzemesi olarak kullanıyorlar. Devletin ekonomideki ağırlığının daraltılmasını talep etmenin, serbest piyasayı savunmanın, sivil toplumculuğun gereği ve YDÖ’lerin temel işlevi olduğunu öne sürüyorlar. Devlete karşı yurttaşın ve toplumun özerkliğiyle birlikte, devletin kamu yararını ve çıkarını gözetme işlevinin korunmasını savunanları “devletçi” olarak etiketlemeye ve sosyal devleti savunmayı, hegemonyal katı merkezizetçi, baskıcı devleti savunmakla özdeşmiş gibi göstermeye çalışıyorlar.

Diğer bir sapma, devlet dışılığın, toplumsal örgütlenmelerin neredeyse tek tanımlayıcı niteliği ilan edilmesine ve yukarıda özetlendiği gibi yorumlanmasına karşılık, yönetim dışı örgütlenme tipinin bir başka karakteristik özelliği olan piyasa dışılık niteliğinin yok sayılmasıdır. Piyasa dışılık hiç kuşkusuz, birincisi sermaye karşısında da özerkliği ve ikincisi kamusal alanda yer almayı ifade eden bir niteliktir. Bir örgütün kamusal alanda yer almasının anlamı, genel çıkarı, toplumun ayrıcalıksız sınıflarının taleplerini dile getirmesi ve kamusal yararı temsil etmesidir. Kar amacı gütmeme özelliği, ancak kamusal ilgi şartı ile ilişkilendirildiğinde içerik kazanabilir. Kamusal

alanday yer almaya bağlı olarak kişisel çıkarların, veya dar grup çıkarlarının gözetilmemesi, aynı zamanda, ortak amaçlar için dayanışmayı, birlikte planlamayı, karar almayı ve üretmeyi de içerir. Tartışma düzlemine egemen olanlar tarafından yönetim dışı örgütlenmelerin kar amacı gütmeme niteliği, bu anlamlandırmayla çelişen, içeriği sığlaştırılmış ve belirsizleştirilmiş bir nitelik olarak önerilmektedir.

Gerek doğrudan sermayeyi temsil eden örgütler, gerekse şirket tipi projeci örgütlenmeler, sosyal hakları dışlayan bir temel haklar anlayışına ve eşitlik nosyonundan yoksun bir özgürlük kavramına dayanan liberal demokrasiyi savunuyorlar. YDÖ'lerin siyaset dışı olduğunu ve olması gerektiğini, nesnel toplumsal ilişkilerin ve çelişkilerin dışında ve üzerinde duran yansız yapılar gibi ele alınmasını öneriyorlar. Sivil toplum ve sivil toplum örgütleri terimlerine, siyasi partilerin, siyasi mücadelenin rolünün hafife alınmasını sağlayan bir anlam yüklüyorlar. "Sivil" sözcüğünün siyaset dışı olmayı ifade ettiğini, siyaset dışı olmanın da "yabancı sermaye düşmanlığı" yapmamakla özdeş olduğunu ima ediyorlar. Türkiye'de yönetim dışı örgütlenme alanındaki tartışma düzleminde egemen olan söylemin temel çerçevesini bu anlayış belirlemektedir.

Somut YDÖ'lerin ne yaptığından çok, sivil toplum kavramı üzerinde durulması ve sivil toplum kavramı referans alınarak YDÖ'lerin işlevlerinin belirlenmeye çalışılması; niteliklerden çok isimler, olandan çok olması gereken üzerinde durulması; tartışmanın daha çok terimlerin anlamları üzerinde sürdürülmesi; kolaycı genellemelerin yapılması; öne sürülen kavramların ve tanımların pek seyrek olarak görgül araştırma bulguları ile desteklenmesi; tartışma düzleminde gözlemlenen diğer sorunlar arasında sayılabilir.

SONUÇ

Özerk toplumsal örgütlenmeler, siyaset alanından dışlanmış geniş toplum çoğunluğunun siyasal eğitim, siyasal katılma ve siyasal temsil alanındaki olanaklarını genişletip zenginleştiren bir işlev görebilir ve geçmişte böylesi işlevler görmüştür. Küreselleşme sürecinde ağırlaşan toplumsal eşitsizlik ve toplumsal katılımsızlık sorunları, erk merkezlerinden bağımsız toplumsal örgütlenmelerin geliştirilmesi gereksinmesini artırmaktadır. Mülksüz sınıfların siyasal ve toplumsal örgütlenmesinin ve parlamento dışı toplumsal muhalefetin güçlenmesi yaşamsal önem kazanmaktadır. Demokrasi idealinin değil, ekonomik özgürlükler ve serbest piyasa temelinde tanımlanan neo-liberal demokrasi anlayışının bugünün koşullarında iyice geçersiz hale geldiğinin topluma anlatılabilmesi zorunluluğu da, özerk ve demokratik toplumsal örgütlenmelerin önemini artırmaktadır. Elbette var olan sorunları tek başlarına çözme iddiası ile değil, sorunların çözümüne kendi katkılarını yapmak üzere.

Sermaye örgütleri ve projeci- şirket tipi örgütler, adları, söylemleri, iddiaları farklı olsa da, devlet ve sermaye karşısında özerk olmadıkları, kamusal alanda yer almadıkları, topluma genellenebilir çıkarları savunmadıkları için demokratikleşmeye katkıda bulunamazlar. Türkiye’de YDÖ nitelemesini öncelikle sahiplenen ve büyük medya marifetiyle topluma da “önde gelen YDÖ’ler” olarak takdim edilen bu örgütlerin, genel çıkarı savunmak, sessiz çoğunluğun siyasal katılma kanallarını genişletmek gibi bir niyeti ve çabası da olmadığı çok açıktır. Sermaye örgütleri, doğal olarak dayandıkları sınıfın çıkarlarını ve demokrasi anlayışını temsil etmektedir. Projeci örgütler de yöneticilerine sağlanan özel çıkarlar karşılığında ulusal ve uluslar arası erk merkezlerinin hizmetinde faaliyet gösteren sahte toplum örgütleridir.

Türkiye’de, emekçi sınıflara dayanan, kamu yararını koruma çabası gösteren, devlet ve sermaye karşısında özerk olan ve bu nitelikleri gereği demokratikleşmeye katkıda bulunma kapasitesi taşıyan işçi ve memur sendikaları, meslek odaları, dernekler ve vakıflar da bulunmaktadır. 1970’lerden bu yana demokratik kitle örgütleri olarak bilinen bu örgütlerin, dolaylı ve dolaysız sermaye örgütlerinden özenle ayrıştırılması gereklidir.

Özerk toplumsal örgütlenmelerin demokratikleşmeye katkıda bulunma alanında işlevselliklerini geliştirmeleri, Türkiye’de siyasal örgütlenme ve mücadele alanında genel bir canlanmanın ve emek temelli bir toparlanmanın gerçekleşmesine bağlıdır. Ancak bu yönde bir toparlanmanın oluşması bakımından da yararsız olmadıkları kanısındayız.

Türkiye’de toplumsal örgütlenme alanını tümüyle işgal etme gayreti içinde olan sahte- sözde YDÖ’ler, kendilerine erk merkezlerince yüklenen işlevleri son derece etkili biçimde yerine getiriyorlar. Bunların gerçek kimliklerini açıklamak, teşhir etmek, hangi amaçlara hizmet ettiklerini sergilemek, elbette temel önemde bir görevdir; ama işin yalnızca bir yanısıdır. Özerk toplumsal örgütlenmelerin farklılıklarının ısrarla vurgulanması ve bu farklılıkların korunup geliştirilmesi için çaba gösterilmesi de en az aynı ölçüde önemlidir. Toplumda yaygınlaştırılan umutsuzluğa ve örgüt terimine, örgütlü mücadeleye karşı gelişen güvensizliğe karşı durmak açısından da yaşamsal değeri olan bu görev, özerk örgütlenmelerin başta üyelerine ve yöneticilerine, ama alanla ilgili çalışmalar yapanlara da sorumluluklar yüklemektedir.

KAYNAKLAR

Adam E. (1998), Erfolgreich auf Welt-Konferenzen-Zuhause machtlos?, Impulsreferat, 29 Oct. 1998, <http://www.fes.de/publikationen.htm>.

- Adam E. (1999), Das mühsame Geschaefit der Demokratisierung, [http://www.fes.de /fulltext /iez/01385toc.htm](http://www.fes.de/fulltext/iez/01385toc.htm).
- Altvater E. (1996), "Kapitalismus ohne Alternative?" *Neue Gesellschaft/FrankfurterHefte*, 1/1996,s.18-25.
- Altvater E. vd.(Der.), (1997), *Vernetzt und Verstrickt: Nicht-Regierungs-Organisationen als gesellschaftliche Produktivkraft*, 1. Baskı, Münster: Westfälisches Dampfboot.
- Altvater E., Brunnergraeber A.(2002), "NGO's im Spannungsfeld von Lobby-arbeit und öffentlichen Protest", *Aus Politik und Zeitgeschichte(APuZ)*, B 6-7/2002, s. 6-14.
- Amin S., Frank A.G., Chomsky (1995), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* (Çev: A. Fethi), 2. Baskı, Alan Yay., İstanbul.
- Başkaya F. (2003), Emperyalizmin yeni gözdeleri STK'lar, [http://www.ozguruniversite.org/ baskaya_yenigözde.htm](http://www.ozguruniversite.org/baskaya_yenigözde.htm)
- Bauer R. (2002), "Ist der "Dritte Sektor" theoriefachig?" [http://www.wz-berlin.de.Kongress-Demokratie und Sozialkapital, Workshop 3](http://www.wz-berlin.de.Kongress-Demokratie_und_Sozialkapital_Workshop_3).
- Capton S. (2000), Sivil toplum örgütlerini anlamak, <http://www.ozguruniversite.org/guncelSTO.htm>
- Eroğul C. (1995), "Sivil Toplum Örgütlerinin Demokratikleşme Süreçlerine Katkıları", *İnsan Hakları Merkezi Dergisi*, Kasım, Cilt. III, S. 4., s.3-9
- Eroğul C. (1997), "Devletin Siyasal Olarak Yeniden Yapılanması" panelindeki sunum, 22. İktisatçılar Haftası, *İktisat Dergisi*, Sayı: 368, 6/1997, s. 73-93.
- Gönel A, (1998), *Önde Gelen STK'lar*, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Hirsch J. (2005), Das Ende der liberalen Demokratie, www.links-netz.de-das_ende_der_liberalen_demokratie.
- İnsel A. (2002), Sivil Toplum Kuruluşlarının Meşruiyeti, *Radikal*, 10.3.2002.
- Klein A. (1997), "Die NGOs als Bestandteil der Zivilgesellschaft und Träger einer partizipativen und demokratischen gesellschaftlichen Entwicklung", Altvater E. vd. (Der.), *Vernetzt u. und Verstrickt* Münster, 1997 içinde, s. 308-332.
- Klein A. (2002), "Überschätzte Akteure?-Die NGO's als Hoffnungsträger transnationaler Demokratisierung", *APuZ*, B-6-7/2002.
- Kuçuradi İ., (1998), "Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar", 2. Oturum, Tarih Vakfı (Der.) *Üç Sempozyum, S.T. Kuruluşları* içinde, İstanbul, s. 24-31.
- Mütevellioğlu N.ve Köksal C.D.(2002), Sivil toplum kuruluşlarında üyelerin örgütsel etkinliklere katılma düzeyini farklılaştıran etmenler; TÜBİTAK SBB-3007 no'lu araştırma projesi raporu, <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?keyword=mütevellioğlu,köksal>).
- Priller E. Zimmer A. (2001), *Der Dritte Sektor International*, Berlin, Edition Sigma.
- Roth R. (1994), *Demokratie von unten*, Bund Verl., Köln.
- Tekeli İ. (1997), "Devletin Siyasal Olarak Yeniden Yapılanması"panelindeki sunum,22. İktisatçılar Haftası, *İktisat Dergisi*, Sayı: 368, 6/1997, s. 73-93.
- Tekeli İ. (2000), Kuramsal Yaklaşımlar Oturumu Açış Konuşması, *Sivil Toplum Kuruluşları ve Etik Sempozyumu, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem*, Tarih Vakfı-Yurt Yay., İstanbul, s. 111-115.

- Tamer M. (2005), Medyada öne çıkan STK'ları gruplayalım, *Milliyet*, 30.7.2005
- TİSK (2002), *İşveren Dergisi*, Sayı:7
- Unmüßig U. (2003), Ein bunter Haufen namens NGO, [http://www.bpb.de /veranstaltungen/
Ein_bunter_Haufen_namens_NGO](http://www.bpb.de/veranstaltungen/Ein_bunter_Haufen_namens_NGO).
- Wahl P. (1997), "Mythos und Realität internationaler Zivilgesellschaft", *Zu den Perspektiven globaler Vernetzung von Nicht-Regierungs-Organisationen* içinde, Altvater E. vd. (Der.), s. 286-307.
- Weth H.U. (1992), "Beteiligen oder herrschen? Plädoyer für eine politische Kultur der Partizipation", *Politische Beteiligung im Sozialstaat* içinde, D. Lange; H.U. Weth (Der.) Luchterhand Verl., Neuwied, Kriftel, Berlin, s. 99-127.**
- Yıldırım M. (2005), *Sivil Örümeğin Ağında*, 6. Baskı, Ulus Dağı Yay.
- Zimmer A. (2003) "Rahmenbedingungen der Zivilgesellschaft", *Forschungsjournal neue soziale Bewegungen*, Sayı:2, 2003, s.74-86.